

Fenomenologie

De autist, de komiek, maar ook de dichter

Wiel Kusters

Autistisch gezelschap van Ruud Hendriks is een in alle opzichten boeiend boek over een belangrijke problematiek. Sensibel en fijn in zijn waarnemingen en overdenkingen, helder en precies in zijn verwoordingen. Voor dit dossier maak ik twee kanttekeningen.

Om te beginnen is er de kwestie van het filosofisch dualisme en de dichotomie van subject en object die in de vigerende wetenschapsopvatting als een vanzelfsprekend uitgangspunt van analyse wordt aanvaard. Hendriks maakt daar in zijn proefschrift bij herhaling een problematisch punt van, bijvoorbeeld wanneer hij schrijft: 'Zoals we hebben gezien is het precies de houdbaarheid van dít onderscheid, het onderscheid tussen de mens en de wereld om hem heen, tussen betekenisvolle taal en de wereld der dingen, die in de omgang met de autist op de proef wordt gesteld' (p. 83).

Gezien zijn zwaarwegende bedenkingen met betrekking tot het mens/ding-dualisme, dat hij bij herhaling problematiseert, vraag ik me af waarom hij in zijn boek niet een *fenomenologisch-hermeneutische* positie heeft trachten in te nemen. Een inspiratiebron had wellicht Merleau-Ponty's *La structure du comportement* kunnen zijn. Maar Merleau-Ponty is niet aanwezig in dit boek en aan die afwezigheid wordt door de auteur niet één woord besteed. Wel noemt Hendriks heel even, en zeer terloops, een werk van Plessner, *Lachen en wenen. Een onderzoek naar de grenzen van het menselijk gedrag*: een moeilijk te plaatsen incidentje in het geheel van zijn boek.

Ik was hier misschien niet aan blijven haken, als Hendriks niet zélf bij herhaling aandacht had gevraagd voor de bezwaren van een cognitivistische en in feite natuurwetenschappelijke benadering van autistisch gedrag (en dus ook voor de problemen van het met die benadering verbonden vocabularium). Als hij niet ook zo'n belangrijke rol had toegewezen aan een literaire tekst als de novelle *Vallende ster* van J. Bernlef (veel schrijvers zijn niet-academische fenomenologen, zou ik willen beweren). En als hij bovendien niet zo empathisch had geschreven over de Amerikaanse psychiater, literaire auteur en clown Howard Buten, en over diens pogingen zich 'de lichamelijke van de autist' eigen te maken (p. 122). Deze ernstige pogingen tot 'begrijpen', pogingen om 'vertrouwd' te raken met het bestaan van de autist, door met zijn eigen lichaam diens 'lichaamstaal' te leren, te zijn, vertegenwoordigen, meen ik, een fenomenologische benaderingswijze. Maar Hendriks roept Wittgenstein te hulp, in

een, zo lijkt het, wat desperate poging die interessante maar merkwaardige Buteu enigszins te plaatsen.

Mijn tweede kanttekening betreft de dingen die Hendriks zegt over de 'materialiteit' van de taal van autisten. Over de specifieke status van taal van autistische auteurs als Momma en Gerland, waarin taal niet puur en alleen 'betekenis' is, maar ook een verschijnsel op een glijdende schaal tussen symbolische en materiële werkelijkheid, bevat *Autistisch gezelschap* een aantal interessante opmerkingen. Maar anders dan Hendriks lijkt te denken, verheldert hij deze bijzondere ontologische status van autistische taaluitingen in het geheel niet aan de hand van de 'klank' en (metaforisch gesproken) van de 'smaak' van de woorden. In zijn analyse van bijvoorbeeld Kees Momma's 'autobiografie' blijft hij volledig steken op het niveau van de betekenis. Hij analyseert geen akoestische tekstverschijnselen, om een belangrijk element van talige 'materialiteit' te noemen. Nu denk ik ook wel dat het boek van Momma daar weinig aanleiding toe biedt, zo 'transparant als het geschreven lijkt te zijn. En het werk van een autistisch auteur als Birger Sellin geldt kennelijk als te weinig authentiek om het als 'autobiografie op de 'smaak' van zijn woorden te analyseren. Maar wie de materialiteit van autistentaal een belangrijk gegeven acht, zoals Hendriks doet, zal dat toch aan de hand van concreet materiaal en door middel van een daadwerkelijke beschrijving op akoestisch niveau zichtbaar (hoorbaar) moeten maken.

Waarom vind ik het zo jammer dat dat niet gebeurd is? Omdat hier, in de autistische fascinatie voor de kraak en de smaak van woorden, nu juist een overeenkomst ligt met de taal van de moderne dichter. Hendriks was zo vindingrijk om in een noot te refereren aan een opstelletje dat ik over de smaak van woorden heb geschreven, maar heeft, denk ik, de mogelijkheid over het hoofd gezien naar aanleiding hiervan dieper in te gaan op de niet-referentiële werking van taal in moderne poëzie en de daarmee verbonden poststructuralistische taalfilosofie. Dat is een gemis, vind ik. Want in de moderne dichter, met zijn opvatting van het 'gedicht als een ding' had hij, net als in de komiek uit Bernlefs novelle, een interessante 'nieuwe, onverwachte actor' (p. 192) kunnen ontmoeten. Een actor in de gradueel gestructureerde 'conceptuele ruimte' tussen de beide uitersten van het materiële en het betekenisvolle. En naar zulke actoren, bemiddelaars tussen autistische en niet-autistische personen, is hij in zijn proefschrift zo nadrukkelijk op zoek gegaan.